

Moterų veiklos Lietuvos Aukščiausioje Taryboje diegiant vertybines nuostatas viešajoje politikoje

Virginija Jurėnienė

*Vilniaus universitetas Kauno fakultetas
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva*

Giedrė Purvaneckienė

*Vilniaus universitetas Kauno fakultetas
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva*

<https://doi.org/10.5755/j01.ppa.22.1.32345>

Anotacija. Aukščiausios Tarybos-Atkuriamojo Seimo parlamentarių indėlis į naujos viešosios politikos kūrimą per demokratiškai išrinkto parlamento priimtus įstatymus, parodant rinkimų kampanijos metu moterų organizacijų ir judėjimų kurtas platformas ir jų programas, nėra tirtas. Sąjūdžio ir LKP bei kitų atsikūrusių ir susikūrusių partijų rinkiminės kampanijos yra plačiai analizuotos, tačiau tame kontekste neliko atsikūrusių moterų organizacijų iškeltų moterų kandidačių, remtų ir neremtų Sąjūdžio į LTSR AT. Straipsnyje, remiantis archyviniais šaltiniais ir tuometine spauda, parodoma rinkiminė kova ir tuo metu veikiančių moterų organizacijų ir moterų judėjimų (Motinų, Moterų Sąjūdžių) kuriamos rinkiminės platformos. Taip pat analizuojama išrinktų į XII šaukimo LTSR Aukščiausiąją Tarybą – Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą keturiolikos moterų veikla. Pažymėtina, jog didžiausias jų dėmesys buvo sutelktas į įstatymų projektų pasiūlymus, susijusius su šeima, moterimis, vaikais. Nebuvo nei vieno pasiūlyto įstatymo projekto, kaip apsaugoti moteris darbo rinkoje, bet buvo teikiami įstatymų projektai, grąžinantys jas į šeimą. Tai buvo neatsitiktinis reiškinys, nes Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ir jo moterų rėmimo grupėse, pvz. „Saulėtekis“, Motinų ir Moterų sąjūdžiai programose akcentavo šeimos stiprinimo klausimą, tačiau jam išspręsti siūlė tik vieną kelią – „moteris grąžinti į šeimą“, neatsižvelgiant į tuo metu jau Statistikos departamento ir mokslininkų vykdytus tyrimus apie moterų išsakomą poziciją šiuo klausimu. Tai „buldozerinės“ politikos Lietuvoje pavyzdys, kuris turėjo ilgalaikes neigiamas pasekmes Lietuvos visuomenei ir ypač moterims. Straipsnio tikslas – atskleisti moterų parlamentarių indėlį į naujos viešosios politikos kūrimą per Lietuvos Aukščiausios Tarybos priimtus įstatymus, parodant rinkiminės kampanijos metu moterų organizacijų ir judėjimų kurtas platformas. Straipsnyje naudoti tyrimo metodai: mokslinės literatūros lyginamoji analizė, dokumentų analizė, pirminių (archyvinių dokumentų) ir antrinių (tuometinės spaudos) šaltinių analizė ir sintezė, kokybinis tyrimas (interviu).

Raktažodžiai: Aukščiausioji taryba, rinkimai, moterys, įstatymai, vertybės, viešoji politika

Keywords: Supreme Council, election, women, laws, values, public policy

Įvadas

XX a. pabaigoje Lietuvos visuomenėje vyko lūžiai, nes atkūrus valstybę reikėjo vykdyti įvairius pertvarkymus politinėje, ūkinėje, socialinėje, kultūrinėje srityse. Valstybės atkūrimo etape buvo formuojami viešosios politikos nauji pagrindai.

Straipsnio tikslas – atskleisti moterų parlamentarių indėlį į naujos viešosios politikos kūrimą per Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos priimtus socialinės srities įstatymus. Kodėl socialinė, bet ne

švietimo sritis? Juo labiau, kad buvo formuojama tautinio švietimo koncepcija. Moterys parlamentarės, dirbusios Sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų komisijoje, buvo aktyviausios.

Straipsnio problema – kokias vertybines nuostatas moterys parlamentarės siekė įtvirtinti kuriant viešąją valstybės politiką. Norint atsakyti į išsikelto problemą būtina išanalizuoti moterų pasirengimą rinkiminei kampanijai į Aukščiausiąją tarybą ir gautų rezultatų priežastis, parodant moterų lyderių vaidmenį besiformuojančioje viešojoje politikoje. Tos suformuotos viešosios politikos pasekmės buvo ilgalaikės ir šiuo metu turi tiesioginę įtaką įstatymų projektams šeimos, moterų visuomenėje vaidmens srityse.

Tema yra aktuali, nes suformuotos ir diegtos vertybinės nuostatos naujoje viešojoje politikoje 1989-1992 m. moterims, šeimai turi tiesioginį atgarsį 2022 m., nes moterys, patikėjusios „grįžimo į šeimą“ politika, „išvartytos“ iš darbo rinkos dėl sunkios šalies ekonominės padėties su šeimos stiprinimo politika ir galimybe vaikus prižiūrėti iki 8 metų, prarado kvalifikacinius įgūdžius, vėlavo įsitraukti į darbo rinką, neturėjo galimybių įsitraukti į politiką. Teigtina, kad tos formuotos naujos viešosios politikos rezultatas yra tai, kad šiuo metu šalies politiniame gyvenime dalyvauja per mažai moterų.

Tema tik pradėta tirti, nes visi tyrimai prasideda moterų atstovavimo viešojoje politikoje tik nuo 1992 m. 1990-1992 m. moterys lyderės tik pradėjo dalyvauti formuojant viešąją politiką. Likusios politikės dažniausia pritardavo vyrų politikų formuojamai naujai viešajai politikai. Išskirtinas Krupavičiaus ir Matonytės (2003) darbas. Jie, analizuodami moterų įgalinimo Lietuvos politikoje problemą, pažymi, kad 1990-1992 m. AT darbotvarkėje moterų klausimai liko nuošalyje dėl moterų organizacijų nebuvimo ar jų neseno atsikūrimo ir todėl, kad nebuvo kam kelti moterų įtraukimo į politiką klausimą (Krupavičius, Matonytė 2003, 86).

Straipsnyje naudoti tyrimo metodai: mokslinės literatūros lyginamoji analizė ir sintezė, dokumentų analizė ir sintezė – LR AT plenarinių posėdžių stenogramomis bei pusiau struktūruotas giluminis interviu. Buvo parengtas tiriamosios medžiagos duomenynas, naudojant socialinių tyrimų metodologinę indukcinę paradigmą, paremtą grindžiamąja teorija, nes grindžiama tyrimo metu surinktais duomenimis (Strauss, Corbin, 1990), o ne atliktais tyrimais, galinčiais turėti neigiamos įtakos (dėl to galėtų būti sudėtinga naujai pažvelgti net ir į menkus tyrėjų atliktus darbus). Straipsnyje naudojama Lietuvos valstybės naujojo archyvo (LVNA) Sąjūdžio fondo niekur neskelbti dokumentai, moterų organizacijų atkūrimo ir veiklos dokumentai. Vertinant vykusius naujosios politikos formavimo socialinėje srityje procesus buvo analizuojami straipsniai spaudoje, t.y. „Atgimime“, „Pirmadienis“, „Moters pasaulyje“. Taip pat buvo naudotas kokybinis tyrimas. Kokybinio tyrimo metodas pasirinktas ir dėl to, kad kiekvienas žmogus suvokia ir priima informaciją skirtingai, tad kiekvienas tiriamasis turi savitą patirtį ir išgyvenimus, o tyrėjo užduotis yra tą patirtį pažinti (Bitinas et al. 2008, 37).

Naujos viešosios politikos gairės pasirengimo rinkimams į LTSR Aukščiausiąją Tarybą etape. Moterų pozicija

Sąjūdis būrė pažangius, tautiškai nusiteikusius piliečius ir ieškojo būdų, kaip legaliai demokratizuoti politinę sistemą. Vienas iš būdų buvo dalyvauti valdžios institucijose, priimančiose valstybinius sprendimus. Dar Sąjūdžio suvažiavime buvo priimta 21 rezoliucija „Dėl rinkimų“. Joje teigiama: „Rinkimuose turi būti leista dalyvauti visoms piliečių grupėms, norinčioms iškelti savo kandidatus ir pajėgiančius suformuluoti savo programą“ (LVNA, f. 10, ap. 1, b. 21, l. 30).

Demokratinis procesas plėtėsi ir 1989 m. politinės organizacijos, veikusios dar tarpukariu, paskelbė atsikūrimą. 1989 m. vasario 16 d. Lietuvos krikščionių demokratų partija paskelbė, kad atgaivina veiklą. Tarp 13 iniciatorių buvo viena moteris – Jadvyga Bieliauskienė. Atsikūrė Tautininkų sąjunga, Lietuvos demokratų partija. Lietuvos socialdemokratų partijos iniciatyvinė grupė paskelbė, kad yra atkuriamas LSDP ir jos veiklai koordinuoti išrinko organizacinį komitetą iš 14 asmenų, tarp kurių buvo viena moteris – Zita Šličytė (LSDP atkūrimo 30-metis, <https://www.lsdp.lt/event/lspd-atkurimo-30-metis>). Atkurtų partijų prezidiumuose moterų nebuvo. Z. Šličytė buvo LSDP tarybos narė ir 1989–1990 m. Klaipėdos skyriaus pirmininkė. 1989 m. liepos 15 d. įsteigta nauja politinė jėga – Lietuvos žaliaji partija. Viena iš iniciatyvinės grupės narių, o vėliau ir vadovė buvo Rūta

Gajauskaitė. Taigi, partijų vadovybėse moterų buvo tik viena kita, o ir pačios partijos buvo labai silpnos. Atsikūrusios arba naujai įsteigtos politinės organizacijos buvo nedidelės ir labiau priminė politinius klubus (Gaidamavičius 2020).

1989 m. gruodžio antroje pusėje atsirado dar viena politinė jėga – savarankiška LKP. Ji buvo sulyginta su kitomis politinėmis partijomis ir savo išskirtinumą turėjo įrodyti numatytuose demokratinuose rinkimuose į XII šaukimo LTSR AT. Prieš rinkimus partijos pozicijos buvo stiprios – nusistovėjusi struktūra, finansavimas, išlaikytos pozicijos provincijose. Šių dalykų kitos politinės jėgos neturėjo (Tamošaitis 2019).

Sąjūdis savo rinkimų programą ir kandidatus pristatė 1990 m. vasario 3 d. Vilniaus sporto rūmuose vykusioje rinkiminėje konferencijoje „Lietuvos kelias“. Konferencijoje pasisakė Vladas Terleckas, Albertas Šimėnas, Julius Veselka ir Laima Andrikiėnė. Ji perskaitė K. Prunskienės parengtą pranešimą. Beveik visi šie asmenys buvo iškelti kandidatais į AT, todėl kalba rinkiminėje konferencijoje turėjo suteikti jiems populiarumo (Čepaitis, 2007, p. 395).

Sąjūdžio rinkiminės programos pirminio projekto preambulėje sakoma: „*Lietuvos nepriklausomybė yra tautos išlikimo, demokratinės santvarkos ir piliečių apsaugos bei gerovės sąlyga*“ (LVNA, f. 10, ap. 1, b. 40, l. 93). Programa buvo skirta visiems Lietuvos piliečiams neatsižvelgiant į lytį, rasę, amžių, bet jos I skyriaus „svarbiausi uždaviniai“ poskyryje „Socialinė rūpyba“ teigiama: „*Reikia įstatymiškai nustatyti moterų darbo lengvatas, praktikuojant slankų darbo grafiką, kai dirbama ne visą darbo dieną, ne visą savaitę ir kt. Už kiekvieną šeimoje auginamą ikimokyklinio amžiaus vaiką reikia mokėti kas mėnesinę kompensaciją, mokyklinio amžiaus auginančiai motinai skirti motinos algą (garantuojant darbo stažo tęstinumą)*“ (LVNA, f. 10, ap. 1, b. 40, l. 94). Tačiau galutiniam variante, kurį parengė Seimo sudaryta komisija, sąjūdžio rinkiminėje programoje pirmo skyriaus „Svarbiausia uždaviniai“ IV uždavinys „Socialinė rūpyba“ skiriasi nuo pradinio varianto. Jame išskiriamos daugiavaikės šeimos ir motinos, auginančios vaikus namuose: „*<...> pirmiausiai remti daugiavaikes šeimas ir motinas, auginančias vaikus namie, skirti kreditų jaunoms šeimoms*“ (Atgimimas 1990). O minėtoje programoje antrame skyriuje „Socialinė rūpyba“ numatoma „*Turi būti panaikinta partokratinė privilegijų sistema. Reikia reguliariai skelbti oficialias žinias apie socialinės rūpybos būklę <...> galiojančius prekybos reguliavimo principus, kurie turi būti vienodi visiems piliečiams. Gyvenimo sąlygų gerinimas. Socialinės rūpybos srityje Valstybė turi teikti pirmenybę motinų, vaikų ir daugiavaikių šeimų poreikiams. Reikia įstatymiškai nustatyti motinų darbo lengvatas. Už kiekvieną namuose auginamą ikimokyklinio amžiaus vaiką valstybė turi mokėti kas mėnesinę kompensaciją, o keletą vaikų auginančios motinos – motinos algą*“ (Atgimimas 1990).

Kaip matyti iš galutinio Sąjūdžio rinkiminės kompanijos paskelbto visuomenei varianto, neliko lanksčių darbo sąlygų dirbančioms motinoms ir apskritai jų darbo rinkoje neliko. Liko tik namai ir vaikų auginimas. Tai viena iš numatomos viešosios politikos socialinėje srityje formavimo kryptų. Dar svarbus reikalavimas motinos darbą namuose įteisinti kaip reikšmingą darbą valstybei ir už tai mokėti atlyginimą. Jis buvo keliamas XX a. 9 dešimtmetyje¹. Tik programoje tai įvardyta kitaip: „*<...> keletą vaikų auginančios motinos – motinos algą*“. Rakauskienė, Krinickienė ir Servetkienė (2020) tai įvardija kaip rūpybos ekonomiką. Jos teigia: „*Rūpybos ekonomika – namų ūkio ruošą, poilsio organizavimas, šeimos kultūros, tradicijų puoselėjimas, darbas auklėjant vaikus, senelių ir suaugusių šeimos narių globa – paprastai labiau gula ant moterų pečių negu ant vyrų*“ (Rakauskienė, Krinickienė, Servetkienė 2020, 39). Taigi, rūpybos (reproduktyviosios) ekonomikos klausimas buvo įrašytas į 1990 m. LTSR AT Sąjūdžio rinkiminę programą, bet neišpildytas.

Programoje deklaruota, kad paskelbus Valstybės atkūrimą reikės priimti nepriklausomos Lietuvos laikinąją konstituciją, joje turės būti įtvirtintas demokratiškas ir aiškus parlamentinės, vykdomosios ir teismo valdžių atskyrimas, numatyta visuotinai ir laisvai renkamos valdžios reguliari kaita, o piliečių renkami valdžios organai privalės turėti visų kitų valdžios organų skyrimo ir kontrolės

¹ 1985 m. III pasaulinėje moterų konferencijoje Nairobyje priimto pagrindinio dokumento 120-asis paragrafas skelbė, jog moters darbas namuose turi būti vyriausybės įvertintas ir apskaičiuotas. Tai darbas žemės ūkyje, maisto ruošimas, vaikų priežiūra bei auginimas, namų ruošą ir pan. Veiksmų platforma buvo ratifikuota Generalinėje Asamblėjoje 1989 m. lapkričio 6 d. Šias nuostatas pasiūlė Afrikos ir centrinės Amerikos kraštų moterys. Jas palaidė Š. Europos moterys, siūlydamos vyriausybėms apskaičiuoti, kokią nacionalinio produkto dalį sukuria, dirbančios namuose (Apanavičienė, 1995).

teisę pagal įstatymų nustatytas ribas (Žilys 2012, 9). Sąjūdžio rinkiminė programa iš tiesų buvo aiškiausia ir nuosekliausia Lietuvos valstybės programa, susiklosčiusi nepriklausomybės atkūrimo sąlygomis (Žalimas 2010, 185).

Savarankiška LKP CK rinkimų programą paskelbė sausio 24 d. Joje teigiama: „<...> *laisva, teisinė, demokratinė, humanistinio socializmo valstybė, besiremianti tautinėmis vertybėmis, – toks daugumos Lietuvos žmonių idealas ir LKP veiklos svarbiausias tikslas*“. Toliau nurodyta: „*Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas turi tam tikrus etapus. Jau dabar siekiame suvereniteto, lygiateisiškumo ir savitarpiai naudingo bendradarbiavimo tiek su centru, tiek su kitomis respublikomis derybų keliu, sutarčių pagrindu*.“ Tarp kelių išvardytų „*dabartinės Lietuvos valstybės atkūrimo etapų*“ kaip būtinybė išskirta nuostata „*siekti lietuvių tautos apsisprendimo teisės realizavimo atstatant istorinį teisingumą*“ (Tamošaitis 2019, 79).

Lietuvos Persitvarkymo sąjūdis turėjo moterų sąjūdžio sukurtą komisiją, skirtą „moterų, vaikų, jaunimo ir šeimos teisėms ginti“. Ji jungė kitus moterų sąjūdžius. Einant į rinkimus tai buvo reali palaikanti jėga.

1989 m. rugsėjo 25 d moterų-motinių sąjūdis nutarė į LTSR Aukščiausiąją Tarybą kelti N. Oželytės kandidatūrą, o į Vilniaus sąjūdžio Tarybų konferenciją – I. Raišienę (Moterų-motinių sąjūdžio susirinkimo protokolas, 1989. IX.25, LVNA, f. 10, ap. 2, b. 37, l. 3).

1989 m. gruodžio 8 d. keturių moterų organizacijų ir judėjimų (Katalikiško moterų sambūrio „Caritas“, Lietuvos moterų sąjungos, LPS moterų, vaikų, jaunimo ir šeimos teisėms ginti komisijos, Respublikos moterų tarybos) atstovės buvo V. Mikličienė, O. Kuorienė, G. Smilingienė, G. Dagilienė, N. Oželytė, V. Klikūnienė ir N. Steponkutė. Jos paskelbė laišką Lietuvos moterų organizacijoms ir judėjimams, kuriame teigė: „*1990 metų vasario 24 dieną įvyks rinkimai į Lietuvos TSR Aukščiausią Tarybą. <...> Respublikos moterų organizacijų ir judėjimų atstovių susitikimo dalyvės siūlo moterų organizacijų miestų ir rajonų aktyvui sėkmingai dalyvauti šiuose rinkiminės kampanijos etapuose: 1989 m. gruodžio 9 d. – gruodžio 15 d. kelti moterų atstoves į apygardų rinkimines komisijas (kelia miestų ir rajonų organai); 1989 m. gruodžio 24 d. – 1990 m. sausio 6 d. kelti moterų atstoves į apylinkių rinkimines komisijas (kelia miestų ir rajonų organai, taip pat rinkiminėse apygardose esančios jų pirminės organizacijos)*“ (LVNA, f. 10, ap. 2. b. 34, l. 15).

Kaip matyti iš dokumento, moterų organizacijos ir judėjimas ne tik ketino dalyvauti LTSR AT rinkimuose, bet ir siekė būti moteris ir vyrus atstovaujančia jėga: „*Siūlome surengti bendrus (išplėstinius) moterų organizacijų ir judėjimų miestų ir rajonų aktyvo susirinkimus (posėdžius) šiais klausimais. Itin atsakingai reikėtų pasirinkti kandidates į deputates. Jos turėtų būti žinomos rinkiminėse apygardose moterys, sugebančios rinkiminės kampanijos metu sėkmingai dalyvauti susirinkimuose su rinkėjais, galinčios apginti savo rinkiminę platformą, kuriose, be abejonės, turėtų dominuoti visi mūsų Respublikos moteris dominantys klausimai ir problemos*“ (LVNA, f. 10, ap.2. b. 34, l. 15).

Ką kandidatėms į deputatus buvo siūloma akcentuoti rinkiminėje kampanijoje? Laiške teigiama: „*Labai svarbu <...> akcentuoti tai, jog moterys sudaro daugiau nei pusę Respublikos gyventojų, daugiau nei pusę dirbančiųjų mūsų liaudies ūkyje – moterys, atsakingiausia vaikų auklėjimo, šeimų moralinio ir materialinio gyvenimo našta taip pat tenka moterims. O valstybės valdžios ir valdymo organuose moterų – mažuma*“, todėl „*<...> būtina į Respublikos parlamentą išrinkti ir moterų, sugebančių ginti mūsų interesus <...> moterys, pasirengusios remti ir vyrų, pasiruošusių ginti šeimų ir vaikų interesus, kandidatūras*“ (LVNA, f. 10, ap. 2. b. 34, l. 15).

Motinių-moterų sąjūdis taip pat ruošėsi rinkimams. 1989 m. gruodžio 12 d. susirinkime buvo svarstoma moterų organizacijos platformos klausimas. J. Ivoška posėdyje siūlė „*išplėsti mūsų platformą ir observuoti į save tas atrofavusias struktūras. Idėją reikia išplėsti iki sąjūdžio pirminės grupės. Ir organizacinį potencialą išnaudoti sąjūdžio platformos kėlimui*“ (LVNA, f. 10, ap. 2, b. 37, l. 20).

Alytaus sąjūdžio programoje, kuri buvo patvirtinta V Alytaus sąjūdžio programos IV skyriuje „Socialinis teisingumas“, nebuvo užsiminta apie moterų pareigas auginti vaikus, tačiau nurodoma, „*jog vaikų auginimą ir auklėjimą įteisinti kaip apmokamą darbą*“; tai buvo paskelbta 1991 m. laikraštyje „Alytus sąjūdis“ (LVNA, f. 10, ap. 1, b. 422, l. 2).

Viena iš aktyvių nepriklausomos LKP rėmėjų galėjo būti Lietuvos moterų taryba, kadangi tarybiniu laikotarpiu šios organizacijos glaudžiai bendradarbiavo. Tačiau Lietuvos moterų taryba aktyviai įsijungė į prasidėjusius pertvarkos veiksmus, dalyvavo atsikuriančių moterų organizacijų suvažiavimuose, palaikė moterų sąjūdžių keltas iniciatyvas, teikė teisinę ir infrastruktūrinę pagalbą atsikuriančioms ir besikuriančioms moterų organizacijoms, moterų sąjūdžiui, pasisakė už Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą. Archyvuose šaltiniuose nėra duomenų apie Moterų Tarybos ir savarankiškos LKP bendradarbiavimą dalyvaujant LTSR XII šaukimo Aukščiausiosios Tarybos rinkimuose. Lietuvos Moterų Taryba laikėsi neutralios pozicijos dėl savarankiškos LKP (V. Jurėnienė, interviu 2022 08 12).

Apibendrinant galima teigti, kad 1988–1989 metais Lietuvos demokratėjimo laikotarpiu Lietuvos moterų sąjūdis ir Lietuvos moterų taryba rėmė Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio idėjas, formavo moterų organizacijų rinkiminę platformą ir siekė suburti iniciatyvas, moterų, vaikų ir šeimų interesams atstovaujančias moteris, kurios balotiruotųsi rinkimuose į XII šaukimo LTSR Aukščiausiąją Tarybą (LTSR AT). Tačiau ši veikla nebuvo labai sėkminga.

Rinkimų į XII šaukimo LTSR Aukščiausiąją Tarybą kandidatai ir kandidatės

Rinkimai į XII šaukimo LTSR AT įvyko tada, kai baigėsi įprastinė XI šaukimo LTSR AT kadencija – 1990 m. vasario 24 d. Rinkimai vyko mažoritarinėse apygardose. Kas balotiravosi į LTSR AT? Iš viso buvo 473 kandidatai į 141 vietą.

1 lentelė. Statistiniai duomenys apie kandidatus į LTSR Aukščiausiąją Tarybą

SAJŪDŽIO REMIAMAI KANDIDATAI PAGAL PARTIJAS			VISI RESPUBLIKOS KANDIDATAI PAGAL PARTIJAS		
	Partija	Kandidatų sk.		Partija	Kandidatų sk.
1	n/p	96	1	n/k	142
2	LKP	30	2	LKP	205
3	TSKP	-	3	TSKP	78
4	LSDP	11	4	LSDP	23
5	LDP	3	5	LDP	17
6	LŽP	2	6	LŽP	4
7	LKDP	2	7	LKDP	2
			8	LKJS	2

Šaltinis: statistiniai duomenys apie kandidatus surinkti iš Lietuvos AT, 1990 02 22, LVNA, f. 10, ap. 1, b. 112, l. 1.

Tarp iškeltųjų kandidatų buvo 29 moterys, t. y. tik 6,14 proc. Kandidatės: A. Aleksiejūnienė, N. Ambrazaitytė, L. L. Andrikiienė, I. Andrukaitienė, L. Arlauskienė, T. Božok, A. Balsienė, A. L. Česnulevičienė, A. Danisevičiūtė, J. Gagilienė, R. Gajauskaitė, K. Gerasimenko, M. Gerdaitytė, R. Hofertienė, V. Jasukaitytė, O. Kazbarienė, E. Meškienė, E. Montvilienė, B. Nedzinskienė, L. M. Pangonytė, K. D. Prunskienė, O. Puodžiūnaitė, R. Rastauskienė (vėliau – Juknevičienė), O. Statulevičienė, V. Suboč, N. Ševčenko, R. Svideravičienė, N. Vaitiekūnienė (Oželytė), B. Valionytė, Z. Šličytė (Rinkėjo puslapis, 1990–1992 m. kadencijos...).

Žalimas nurodo, kad „Sąjūdis, nebūdamas politinė partija, kėlė ir rėmė įvairių partijų (išskyrus SSKP) ir nepartinius kandidatus, pritariančios jo rinkiminei programai <...> Sąjūdis neturėjo griežtai apibrėžtos vieningos politinės ideologijos, iš esmės jį vienijo tik bendras tikslas kuo greičiau atkurti valstybės nepriklausomybę“ (Žalimas 2010, 183). Mokslininkai, tyrinėję rinkimus, neanalizuoja rinkiminės kovos tarp sąjūdžio keltų kandidatų. Tačiau nepaisant suderintų ir oficialiai paskelbtų Sąjūdžio keltų ir remtų kandidatų, vidinė kova vyko ir nebuvo palanki moterims. Tai geriausiai iliustruoja K. D. Prunskienės, vienos iš Sąjūdžio lyderių, teiginiai: „Prieš Aukščiausios Tarybos rinkimus 1990 metų pradžioje pas mane į darbą atėjo V. Čepaitis ir Z. Vaišvila ir paragino balotiruotis Vilniuje, Verkių apygardoje, kur, neva, tik aš galiu laimėti. Nieko neįtardama net nesiginčijau, iš karto sutikau, jei jau taip reikia. Pasirodo, prieš mane rinkimų organizatoriai iškėlė dar tris Sąjūdžio satelitinių organizacijų lyderius (Žaliųjų, Gydytojų sąjungos ir Darbininkų), ir iš

viso, įskaitant Lietuvos Nepriklausomybei priešiškos organizacijos „Jedinstvo“ statytinį, jau turėjau net 6 kandidatus. Kaip vėliau supratau, tai nebuvo Sąjūdžio parama man, o priešingai – jo vadovų siekimas mane sužlugdyti. Tai buvo labai akivaizdu, nes V. Landsbergis savo apygardoje tuo pat metu buvo renkamas be konkurencijos, „nukenksminus“ visus kitus, ketinusius joje kandidatuoti, pvz., pasiūlius jiems kitą apygardą, taip pat be konkurencijos. Ir vis tik aš laimėjau rinkimus, nors, kaip vėliau supratau, mano bendražygiai planavo kitaip“ (Prunskienė 2011, 130).

2 ir 3 lentelėse pateikti sociodemografiniai kandidatų rodikliai.

2 lentelė. *Sąjūdžio kandidatai pagal amžių*

AMŽIUS	VYRAI	PROC.	MOTERYS	PROC.
>60	10	5,2	0	0
51-60	41	21,4	1	0,7
41-50	39	27,2	3	2,0
31-40	44	22,9	5	3,5
<30	8	5,6	0	0

Šaltinis: statistiniai duomenys apie kandidatus iš Lietuvos AT, LVNA, f. 10, ap. 1, b. 112, l. 2.

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, kandidačių amžiaus vidurkis buvo 31-50 metai.

3 lentelė. *Sąjūdžio kandidatų profesijos (po brūkšnelio nurodytas moterų kiekis)*

PROFESIJA	SKAIČIUS	PROC.
Teisininkai	19 – 1	13,4
Ekonomistai	18 – 2	12,7
Agronomai	7 – 1	4,9
Inžinieriai	27	19
Kultūros darbuotojai	12 – 2	8,5
Filologai, istorikai	17 – 2	11,2
Pedagogai	6	4,2
Rašytojai, žurnalistai	5	3,5
Medikai	8 – 1	5,6
Tikslųjų mokslų atstovai	14	9,8
Kiti	9	6,3

Šaltinis: statistiniai duomenys apie kandidatus iš Lietuvos AT, LVNA, f. 10, ap. 1, b. 112, l. 2.

3 lentelėje matyti, kad tarp Sąjūdžio iškeltų moterų kandidačių buvo viena teisininkė, dvi ekonomistės, viena agronomė, dvi kultūros darbuotojos, dvi filologės, istorikės ir viena gydytoja.

Kandidatų pasiskirstymas po apygardas kažkodėl buvo labai nevienodas. Kai kur į vieną vietą pretendavo po 6–7 kandidatus, o net septyniose apygardose buvo iškelta tik po vieną. Tai – A. Saudargas, R. Ozolas, R. Astrauskas, J. Šimėnas, E. Vilkas, A. Butkevičius, ir visi laimėjo (Laurinavičius, Sirutavičius 2008, 502).

Iki kovo 10 d. vakaro, kai buvo sukviesta XII šaukimo LTSR Aukščiausiosios Tarybos sesija, buvo išrinkti 133 deputatai. Iš viso buvo išrinkta 94,33 proc. visų Aukščiausiosios Tarybos (AT) narių. Moterų buvo išrinkta 12. Tai sudarė 9,2 proc. visų LTSR AT² narių (4 lentelė). O per 1990–1992 metų laikotarpį – 9,93 proc., nes per pakartotinius rinkimus į aštuonias vietas buvo išrinktos dvi moterys – R. Gajauskaitė ir Z. Šličytė. Šios kadencijos parlamente nebuvo moterų Aukščiausiosios Tarybos Prezidiume.

Išskyrus V. Suboč, visos (11) tapo Nepriklausomybės akto signatarėmis. V. Suboč akto nepasirašė. Prisimindama 1990-ųjų kovo 11-ąją ji pasakojo, kad ji buvo išrinkta tik kovo 10 d., per antrą balsavimo turą, antrą valandą nakties sužinojo rezultatus, o ryte jau turėjo vykti į posėdį. Moteris tikina nesusigaudžiusi, kokia yra situacija. Ji sakė, kad dabar pasielgtų kitaip (Lėka 2020).

² 1990 m. kovo 11 d. išrinkta LTSR AT buvo pervadinta į Lietuvos AT, nes buvo paskelbtas Lietuvos Nepriklausomos valstybės atkūrimas.

Pakartotiniai rinkimai į AT vyko kovo 26 d. Sąjūdis laimėjo 32 vietas. Per pakartotinius rinkimus (balandžio 9 d.) Sąjūdis laimėjo dar kelias vietas. Sąjūdžio narė Z. Šličytė laimėjo rinkimus. (Laurinavičius, Sirutavičius 2008). R. Gajauskaitė taip pat buvo išrinkta vėliau, 1990 m. balandžio 24 d.

Kyla klausimas: kodėl į AT buvo išrinkta mažai moterų, nors statistika liudija, kad 1989 m. LTSR gyventojų surašymo duomenimis moterys sudarė 52,6 proc. visų šalies gyventojų? Respublikos ūkyje dirbančių darbininkų ir tarnautojų moterų buvo 53 proc. Moterų specialistų, įgijusių aukštąjį išsimokslinimą, buvo 58 proc., specialųjį vidurinį – 65 proc. Vadovaujančių moterų buvo 36 proc. (LVNA, f. 10, ap. 2, b. 22, l. 27).

4 lentelė. *Moterys parlamentarės Lietuvos Aukščiausioje Taryboje (1990–1992 m.)*

V. PAVARDĖ	AMŽIUS	PROFESIJA
N. Ambraziaitė	51	Operos dainininkė
L. L. Andrikienė	32	Socialinių mokslų daktarė
I. Andriukaitienė	42	Filologė
R. Gajauskaitė	44	Teisininkė
M. Gerdaitytė	50	Gydytoja
R. Hofertienė	49	Pedagogė
V. Jasukaitytė	52	Rašytoja
B. Nedzinskienė	35	Filologė
K. D. Prunskienė	47	Profesorė, hab.dr.
R. Rastauskienė (vėliau – Juknevičienė)	32	Gydytoja
V. Suboč	48	Pedagogė
N. Vaitiekūnienė (Oželytė)	36	Aktorė
B. Valionytė	34	Gamtosaugininkė
Z. Šličytė	47	Teisininkė

Šaltinis: Rinkėjo puslapis, 1990–1992 m. kadencijos³.

Apibendrinant to meto politinių procesų dalyvių mintis, teigtina, kad pagrindinės priežastys, kodėl buvo toks mažas dalyvavusių rinkimuose ir išrinktų į AT moterų procentas, galėjo būti šios:

1. Tarybinės politinės kultūros, kai moterys nebuvo rimtai vertinamos, palikimas. Aukščiausioje valdžioje moterų nebuvo, o AT nieko nespėdė, tik demonstravo demokratiją. Egzistavo nerašytos kvotos moterims, darbininkams, kolūkiečiams, piliečiams be aukštojo išsilavinimo. Šiuo atveju moterų kvotos tarnavo kaip įrankis tai demokratijai demonstruoti. Kadangi reikėjo vietų aukšto lygio kompartijos ir tarybiniam pareigūnams, žymiesiems mokslo ar kultūros veikėjams vyrams, tai dažniausiai moterys buvo parenkamos taip, kad viena užpildytų keletą kvotų, pvz., moteris – rusė – be aukštojo išsilavinimo – darbininkė ir pan. Taigi ką moterys galėjo pasakyti net šioje institucijoje, kurioje jos sudarė apie trečdalį? 1990 m. rinkimuose iš tarybinės politikos kultūros buvo išmestos tik kvotos, bet supratimo, kad moterys yra lygiavertės savo išmanymu ar gebėjimu dalyvauti politikoje ir valdyme, neatsirado.

2. Viename interviu buvo nurodyta, kad „*aktyvios moterys, kurios dalyvavo Lietuvos moterų Taryboje, liko nuošalyje, nes Moterų tarybos narės buvo vertinamos labai neigiamai. Jeigu buvai komunistė, tai taip pat buvo vertinama labai neigiamai. Tą pat galima pasakyti ir apie moteris, užimančias pareigas. Kadangi „daug kas griuvo“, todėl moterys prarado savo profesinius įgūdžius, nes nebuvo kur jų panaudoti. Jos ėmėsi prekybos, išvyko į užsienį“* (interviu).

3. Tuo metu politikoje dalyvavę vyrai dažnai moterų nelaikė lygiavertėmis partnerėmis. „*Mes buvome vyram pagalbininkės“* (interviu).

4. Moterims trūko gebėjimo išdėstyti savo pozicijas visuomenėje, nes „*Vilniuje tarp moterų aktyvisčių buvo ir rėksnių, ir labai primityvių moterų“* (interviu). Todėl moterų organizacijų

³ 4 lentelėje pabrauktos parlamentarės yra Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos – Atkuriamojo Seimo signatarės.

vadovės ir kėlė reikalavimą, kad kandidatės būtų žinomos visuomenėje, atstovautų jų interesus, mokėtų pateikti visuomenei joms rūpimus klausimus ir ją įtikinti jų reikšmingumu. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad moterims kandidatėms buvo keliami įvairūs reikalavimai, o vyrų kompetencija niekas neabejojo.

5. Viešojoje erdvėje buvo atstovaujama šeimoms, motinoms. Jeigu buvo keliamas moterų klausimas, tai jis būdavo būtinais siejamas su šeima ir vaikais. Niekas nerengė mitingų, siekiant aktualizuoti moterų vietą naujoje konkurencingoje darbo rinkoje. Visuomenėje buvo deklaruojamos vertybės, sietinos su tarpukario Lietuvos šeimos ir moterų vaidmeniu. Tik tuo metu tarpukario visuomenė buvo idealizuota ir kurti vaizdiniai neatspindėjo tikrosios tarpukario moterų, motinų padėties.

6. Moterys mažiau domėjosi politika. Buvo skleidžiamas mitas, kad politika – „nešvarus“ reikalas ir neskirtas moterims.

7. Menkas moterų dalyvavimas kuriant visuomenines organizacijas, nes tarybiniais metais buvo tik moterų tarybos, o demokratizacijos ir persitvarkymo laikotarpiu jos reorganizavosi, išlaikė veiklą ir teikė pagalbą atsikuriančioms ir besikuriančioms moterų organizacijoms. Tačiau atsikuriančios moterų organizacijos taip pat nebuvo patrauklios daugeliui moterų, nes „*žiūrėjo atgal į organizacijos istoriją*“, o besikuriančios buvo laikomos elitinėmis. Tik nuo 1993 metų pradėjo kurtis moterų organizacijos, atliepančios platesnius moterų interesus ir visuomenės bei valstybės realijas.

8. Sąjūdžio formavimosi pradžioje aktyvios, užimančios kokias nors pareigas moterys buvo labiau pastebimos, nes jų buvo mažai. Todėl jos buvo to meto valdžios, ypač vietinės, labiau spaudžiamos nedalyvauti Sąjūdžio veikloje.

Apibendrinant LTSR Aukščiausiosios tarybos rinkimus teigtina, kad moterų iš 472 kandidatų buvo 29, tai sudarė 6,14 proc. Į AT buvo išrinktos 12, iš kurių 11 yra Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo signatarės. Viena parlamentarė balsavo prieš, o dar dvi parlamentarės buvo išrinktos per papildomus rinkimus. Dauguma moterų, dalyvavusių rinkimuose, buvo remiamos Sąjūdžio ir atsikūrusių moterų organizacijų. Menko moterų kaip kandidačių dalyvavimo rinkimuose į AT priežasčių yra keletas; iš jų pirmiausia išskirtina politinės kultūros stoka visuomenėje ir atsikuriančiose partijose ir Sąjūdyje, taip pat moterų kaip lygiaverčių partnerių nepripažinimas politikoje.

Moterų veikla Aukščiausioje Taryboje formuojant viešąją politiką

1990 m. kovo 11 d., svarstant AT prezidiumo pirmininko kandidatūrą, nebuvo pasiūlyta šias pareigas užimti nei vienai išrinktai moteriai. Moterys aktyviai reiškė savo nuomonę, siūlydamos kandidatus vyrus. Ypač aktyvi buvo V. Jasukaitytė, išrinkta Vilkaviškio rinkiminėje apygardoje. Ji išskėlė R. Ozolo kandidatūrą: „*I šį garbingą ir atsakingą postą norėčiau pasiūlyti gerbiamąjį. Tas faktas, kad jis yra filosofas, man atrodo, ne tik netrukdytų dirbti šį darbą, o padėtų labai demokratiškai žiūrėti į visus Lietuvos žmones ir visas partijas. Jo žmogiškomis savybėmis nė kiek neabejoju, o ypač mane žavi jo gilus demokratijos jautimas.*“

M. Gerdaitytė, išrinkta Šiaulių kaimiškoje rinkiminėje apygardoje, pirmoji išskėlė A. M. Brazausko kandidatūrą. Ji teigė: „*<...> Nors esu nepartinė – niekada savo rankose neturėjau nei TSKP, nei LKP nario bilieta, remdamasi daugelio kaimo žmonių, savo rinkėjų nuomone, prašymu ir įpareigojimu kviečiu jus palaikyti gerbiamojo Algirdo Brazausko kandidatūrą. Tikiu, kad gerbiamasis Algirdas Brazauskas nuo pirmos Lietuvos nepriklausomybės dienos žengs plačiau ir ryžtingus žingsnius.*“ A. M. Brazausko kandidatūrą aktyviai palaikė V. Jasiukaitytė: „*Gerbiemieji! Mane jaudina ne tai, kad kovoje dėl šio posto susiduria du ar daugiau kandidatų, o tai, kad tikrai neteisingai traktuojami parašai, renkami dėl A. Brazausko. Norėčiau pasakyti visai atsakingai, kad mes, deputatai, matyt, nesame išstudijavę savo rinkėjų nuomonės. Aš labai daug važinėju po Lietuvą ir tikrai žinau, kad žmonės ir pasirašinėja, ir domisi, ir teiraujasi, visiškai niekienu neinspiruojami. Tiesiog yra socialinis sluoksnis, kuriam tikrai, kaip gerbiamasis J. V. Paleckis sakė, šiuo metu yra labai svarbu socialinis saugumas. Aš taip pat esu gavusi iš savo rinkėjų dvi telegramas, kuriose prašoma balsuoti už A. Brazauską. Norėčiau atkreipti visų dėmesį, kad mes, eidami iš bolševizmo į nepriklausomą, laisvą Lietuvą, vis dar negalime palikti bolševikinių priemonių багаžo. Pirmiausia*

tai pasireiškia daugelio Lietuvos žmonių ignoravimu. Būkime garbingi – neignorukime. Nesakykite, kad tie šimtai tūkstančių parašų nieko nereiškia. Mes negalime tiek žmonių ignoruoti. Oponentai yra puikūs, tai turi nuspręsti balsavimas, bet negalima šių žmonių ignoruoti. Ir partijos, ir sąjūdžiai kuriasi ir žlunga. Tiesa ir garbė – amžini dalykai, ir mes privalome į nepriklausomą Lietuvą eiti su tiesa ir labai garbingai.“ Šios kandidatūros iškėlimui pritarė ir daugiau parlamentarų.

Be minėtų kandidatų dar buvo siūlomos V. Landsbergio ir K. Motiekos kandidatūros. V. Landsbergis buvo išrinktas AT pirmininku (2 posėdis, 1990 m. kovo 11 d.). Parlamentarės, siūlydamos kandidatus, akcentavo jų demokratijos pajautimą ir gebėjimą matyti visus žmones. Vis dėlto Aukščiausiosios Tarybos prezidiume nebuvo nei vienos moters.

Parlamentarės nevadovavo nei vienai frakcijai ar komisijai. Jų pasiskirstymas frakcijose ir komisijose pateiktas 5 lentelėje. Aukščiausioje Taryboje seniūno pavaduotojos pareigas 1992 03 12 – 1992 11 22 ėjo L. L. Andrikiene.

5 lentelė. *Parlamentarių pasiskirstymas pagal frakcijas ir komisijas*

V. PAVARDĖ	FRAKCIJA	KOMISIJA
N. Ambrazaitytė	Sąjūdžio santaros	Mandatų ir etikos ir Savivaldybių reikalų komisijos
L. L. Andrikiene	Frakcijoms nepriklausanti kandidatė	Biudžeto ir Užsienio reikalų komisijos
I. Andrukaitienė	Tautininkų frakcija	Mandatų ir etikos ir Švietimo, mokslo ir kultūros komisijos
R. Gajauskaitė	Jungtinė Sąjūdžio frakcija	Gamtos apsaugos komisija
M. Gerdaitytė	Sąjūdžio centro frakcija	Sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų komisijos
R. Hofertienė	Jungtinė Sąjūdžio frakcija	Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisija
V. Jasukaitytė	Frakcijoms nepriklausanti kandidatė	Sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų komisijos
B. Nedzinskienė	Tautos pažangos frakcija	Ekonomikos ir Sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų komisijos
K. D. Prunskienė	Frakcijoms nepriklausanti kandidatė	Ekonomikos komisija
R. Rastauskienė (vėliau – Juknevičienė)	Tautininkų frakcija	Savivaldybių reikalų ir Sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų komisijos
V. Suboč	Lenkų frakcija	Sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų komisijos
N. Vaitiekūnienė (Oželytė)	Septintoji frakcija (vėliau – Nuosaikiųjų frakcijai)	Užsienio reikalų komisija
B. Valionytė	Lenkų frakcija	Sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų komisijos
Z. Šličytė	Jungtinė Sąjūdžio frakcija	Krašto apsaugos ir vidaus reikalų komisija

Šaltinis: Aukščiausiosios Tarybos - Atkuriamojo Seimo deputatų frakcijos

https://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7134&p_k=1; Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo nuolatinės komisijos https://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7133&p_d=94755&p_k=1

5 lentelės duomenys rodo, kad parlamentarės dirbo įvairiose komisijose, tačiau buvo aktyviausios Sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų komisijoje. Nors buvo rengiama tautinės mokyklos koncepcija ir nauji švietimo įstatymai, tačiau Švietimo, mokslo ir kultūros komisijoje dirbo tik I. Andrukaitienė. Žvelgiant į parlamentarių profesijas, šioje komisijoje kompetentingai galėjo dirbti R. Hofertienė ir V. Suboč. Juo labiau kad R. Hofertienė atstovavo Lietuvos moterų sąjungai, kurios vienas iš uždavinių buvo darbo gerinimas ikimokyklinio ugdymo institucijose.

Analizuojant AT plenarinių posėdžių stenogramas paaiškėjo, kad parlamentarės įstatymų projektų grupių vadovams dažnai teikdavo paklausimus, apsiribodavo trumpais pasisakymais siūlydamos įstatymo projektų patikslinimus.

Aktyviausios parlamentarės – B. Nedzinskienė ir M. Gerdaitytė. Jos pasisakinėjo plenariniuose posėdžiuose Sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų komisijoje moterims ir šeimoms rūpimais klausimais. 1991 m. birželio 11 d. 60-ajame posėdyje svarstant ir priimant „Paramos šeimai valstybinių pašalpu“ įstatymą abi aktyviai pasisakė vaikų globos ar įvaikinimo klausimu bei dėl kompensacijų už ikimokyklinio amžiaus vaikus mokėjimo terminų. M. Gerdaitytė nurodė: „*Siūloma pradėti mokėti kompensaciją už vaikus iki 3 metų nuo kitų metų rugsėjo 1 d., o vyresniems vaikams, t. y. darželinio amžiaus vaikams, – nuo 1993 m. rugsėjo 1 d. Vyriausybė šį prašymą argumentuoja dideliais asignavimais, kurių reikės iš biudžeto šitų kompensacijų mokėjimui. Bendra jų suma sudaro 77 milijonus rublių per metus.*“ Ji apeliavo į finansų ministrę sakydama: „<...> aš tikiu finansų ministrės gerbiamoios E. Kunevičienės energija, išradingumu, tuo labiau kad ji yra moteris, taip pat tikiu ir premjeru gerbiuomu G. Vagnorium, kad bus rastos tos lėšos“ (1991 m. birželio 11 d. 60 posėdis). Deputatas Liudvikas Simutis atkreipė dėmesį į tai, kad šiame įstatyme nėra akcentuojamos gausios, daugiavaikės šeimos. Jį palaikė M. Gerdaitytė ir Donatas Morkūnas (1991 m. birželio 11 d. 60 posėdis).

D. Morkūnas posėdyje teigė, kad esamos ikimokyklinio ugdymo įstaigos yra nereikalingos: „*Manau, kad kitų metų biudžetą formuodama Vyriausybė paieškojusi galės vienaip ar kitaip rasti lėšų, tuo labiau kad čia yra kalbama ir apie darželių pakeitimą. Tas lėšas, kurios eina darželių išlaikymui, panaudot čia. Galima tuos darželius ne tik uždaryt, Šiaulių pavyzdį galiu pasakyti. Jau dabar kalbama apie šešių darželių uždarymą. Tai ir patalpu palaisvinimas, nuomokim, komersantams duokim, jie pinigų turi. Tada privatizuokim šitas patalpas, ieškokim kitokių kelių, kitokių variantų, kad rastume tas lėšas, o palikti šitaip daugiavaikes šeimas, na, tikrai neleidžia sąžinė. Jų padėtis yra labai liūdna*“ (1991 m. birželio 11 d. 60 posėdis).

Parlamentaro pasisakyme daug dėmesio skiriama ikimokyklinio ugdymo tinklo sunaikinimui, leidžiant jį privatizuoti ar esamas patalpas paversti panaudos objektu, visiškai nesiaiškinant jaunų šeimų poreikių. Buvo sudėtinga ne tik socialinė, bet ir ekonominė situacija, todėl parama šeimoms buvo būtina. M. Gerdaitytė pasisakyme išskyrė daugiavaikes šeimas dėl sunkios ekonominės padėties: „*Nors vaikučiai remiami vienodai ir gausių šeimų, ir negausių šeimų, bet padalijus tėvelių atlyginimą visai šeimai, pavyzdžiui, keturiems asmenims tą bendrą sumą ir dešimčiai asmenų, tai, aišku nauda negausios šeimos vaikams ir negausiai šeimai. Gausią šeimą būtina remti, padėti jai turint omeny, kokios sunkios dabar yra sąlygos*“ (1991 m. birželio 11 d. 60 posėdis).

Šiuo įstatymu buvo siekiama paskatinti visuomenę imtis globoti našlaičius juos įvaikinant arba globojant. B. Nedzinskienė teigė: „*Aš irgi norėčiau paremti tą variantą, kur įvaikinti ir globojami vaikai yra prilyginami.<...> O įvaikint vaiką geriau yra, nes vaikui būna mažesnė moralinė trauma. Jis auga kaip normalus vaikas, įvaikintas, o ne kaip našlaitis globojamas. Turi pavardę, galų gale turi ir vėliau kažkokias garantijas, ir palikimą. Aš palaikyčiau tikrai antrąjį variantą, kad tėvai patys nuspręstų, kaip pasielgti, o ne per prievartą primesti, kad būtinai vaikas turi būti globojamas, jeigu šeima nėra labai turtinga*“ (1991 m. birželio 11 d. 60 posėdis).

Moterys dirbo komisijose ir pasisakydavo plenariniuose posėdžiuose tik būtiniausiu reikalu ir labai konstruktyviai. Tai liudija AT plenarinių posėdžių stenogramos. Tačiau iš jų pasisakymų matyti, kad aiškios šeimos politikos vizijos, galinčios konkuruoti su vyriška „moterų gražinimo į šeimą“ idėja, jos neturėjo.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad pačios parlamentarės kritikavo kitų moterų darbą Aukščiausiojoje Taryboje. R. Gajauskaitė „Eltai“ rengtame straipsnyje labai kritiškai atsiliepė apie jų darbą. Ji rašė: „*LMS atstovės V. Jasukaitytė, R. Hofertienė ir R. Gajauskaitė buvo išrinktos į AT. Tai svarbus laimėjimas moterų organizacijoms.*“ Tačiau R. Gajauskaitė buvo nepatenkinta visų darbu parlamente, sprendžiant moterų, šeimų ir vaikų problemas: „<...> lyg trys LMS atstovės nebūtų LR AT deputatės, taip lyg dalis problemų jau nebūtų įstatymais sureguliuotų, taip lyg nebūtų galima problemą sprendžiančių įstatymų problemų, papildymų ar pataisymų perduoti tiesiai į parlamento rankas“ (LVNA, f. 10, ap. 2, b. 34, l. 51). Ypač buvo kritikuota sąjungos pirmininkė V. Jasukaitytė: „*LMS pirmininkė V. Jasukaitytė, ne tik parlamentinėmis priemonėmis neįgyvendina LMS programinių siekių, bet dar ir balsuoja prieš juos, kitų deputatų sureglamentuotus <...> Tik prisiminkime su kokia problema V. Jasukaitytė laimėjo rinkimus? Kareivių klausimas ir jo sprendimo būdai. Vienas iš jų – alternatyvinė tarnyba. Nedalyvavo V. Jasukaitytė šio įstatymo projekto rengime.*“

O jį priimant – balsavo prieš jį. Gal būt balsavusi ir prieš kitus įstatymus, tik kad labai retai kas ją matė plenariniuose posėdžiuose. O komisijos darbe – ir iš viso neregėjo“ (LVNA, f. 10, ap. 2, b. 34, l. 51). Ar tai visa tiesa apie V. Jasukaitytę? Tikriausiai ne. Nes 1992 metais prasidėjo maži „organizuojami mitingėliai ar net didesni pogromai, kaip, pavyzdžiui, 1992 metų liepos 21-osios pogromas (tą dieną Nepriklausomybės aikštėje agresyvi minia užpuolė landsbergininkams nepaklusnius deputatus. Nukentėjo K. Antanavičius, V. Jasukaitytė, K. Prunskienė, R. Valatka ir kiti)...“ (Prunskienė 2011, 162). Akivaizdu, kad tarp moterų ir AT vyko kova, nebuvo toleruojama kitokia nuomonė. Pirmoji ministrė pirmininkė „gintarinė ledi“ taip pat teigia, kad tai išryškėjo nuo pat pradžios, kai, baigiant sudaryti pirmąją Vyriausybę, trečiuoju pavaduotoju norėjo tarpti Z. Vaišvila: „Man atrodo, jog kaip tik dėl to, kad negavo posto, Z. Vaišvila, kaip ir buvusi mano padėjėja Laima Andrikiene, pradėjo sistemingai mane pulti“ (Prunskienė 2011, 26). Tačiau moterys ne tik tarpusavyje kovojo, bet buvo psichologiškai spaudžiamos ir stipriosios lyties.

V. Jasukaitytė – rašytoja, AT deputatė – užsiminė apie netoleranciją ir požiūrį į moteris, buvusias AT. Ji nurodė, kad tai geriausiai iliustruoja A. Patacko elgesys: „<...> buvusioje AT išeina tribūnon A. Patackas ir atvirai pareiškia „Tai ne vyriška, galų gale! Moterys – tai tamsa!“ (Jacinevičius 1993, 3). Rašytoja teigė, kad „dabar moteriai sunku prasimušti net iki vidutinio valdininko <...> Dabar iš moters nieko nelaukia – nei elgesio, nei veiklos, nei mąstymo. Tik šypsotis, linkčioti arba rėkti su perkreiptu veidu prie Seimo rūmų. Aš turėjo progos stebėti savo koleges deputates, girdėjau ką jos sakydavo. Ir įsitikinau, kad šiuo metu lietuvės dvasinė evoliucija visiškai sustabdyta.“ (Jacinevičius 1993, 3). Kad moterys buvo nepalankiai vertinamos, liudija ir K. D. Prunskienės pasirinktos kandidatės Janinos Gagilienės į pirmąją vyriausybę nepatvirtinimas: „Dar į pirmą Vyriausybę bandžiau pasikviesti bent vieną moterį – simpatingą, gerą organizatorę Janiną Gagilienę, daug prisidėjusią prie Sąjūdžio iniciatyvų Lietuvos komunistų partijai atsiskiriant nuo TSKP. Bet galingieji valdžios vyrai nesutiko, nepalaikė jos.“ (Prunskienė 2011, 168). Tačiau ji taip pat teigė, kad „toks moters nuvertinimas, jos įvaizdžio suniekinimas labai išryškėjo per pastaruosius porą metų (rašau apie 1992 metų situaciją). Parlamento ultra dešinieji savo neapykantą kitaminčiams dažnai patenkina per keletą agresyvių, reksmingų deputačių, tampančių liguisto politinio kraštutinumo simboliais“ (Prunskienė 2011, 161).

N. Oželytė-Vaitiekūnienę iškėlė Motinų sąjūdis, tačiau ji parlamente nedalyvavo svarstant įstatymų projektus apie šeimą, moterų socialinius draudimus, vaikus. Ji dalyvavo Užsienio reikalų komisijos darbe. Interviu metu nepaaiškėjo, kad parlamentare būtų mezgusi ryšius su tarptautinėmis moterų organizacijomis ar atstovavusi Lietuvos moterų interesams tarptautinėje arenoje (V. Jurėnienė, interviu 2022 06).

Apibendrinant galima teigti, kad iš tarybinės politikos kultūros buvo išmestos tik kvotos, bet supratimo, kad moterys buvo lygiavertės savo išmanymu ar gebėjimu dalyvauti politikoje ir valdyme, neatsirado atkurtos Lietuvos valstybinėje, elitinėje politikoje. Moterys aktyviausiai dirbo Sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų komisijose. Tai buvo susiję su LPS rinkimine programa, atliepė dalies visuomenės ir atsikūrusių moterų organizacijų ir moterų sąjūdžio reikalavimus, susijusius su šeimų, moterų ir vaikų padėtimi visuomenėje. K. D. Prunskienė nurodo, kad „mūsų valstybė bando apsieiti be moters išminties ir atsakomybės už valstybės ir žmogaus egzistenciją, be jos nuomonės priimant sprendimus ir juos įgyvendinant. Lietuvos demokratiją bandoma kurti pusei visuomenės, ir visuomeninio gyvenimo ikišiolinė praktika rodo, kad tai, ko gero, įmanoma. Žinoma, kitas klausimas, ar tai teisinga, padoru, kultūringa ir žmogiška“ (Prunskienė 1995, 135). Skyrius pabaigtinas jos žodžiais, pasakytais apie moteris lyderes 1988–1992 m.: „Aš pati, eidama į vicepremierės, o paskui – į premjerės pareigas, gal per mažai atsižvelgiau į tai, kad tampu savotiška įsibrovėlė <...> Atrodo, kad į žmonių sąmonę tiesiog įcementuotas požiūris į moteris kaip į Pelenę, kuri privalo kantriai plušėti, jokių būdu nedrįsti reikšti savo nuomonės dėl tų darbų prasmės, dėl svarbių reikalų, reikalauti pagarbos“ (Prunskienė 1995, 135).

Politinų lyderių visuomenės vertinimas 1989–1990 metais

Tai, kaip Lietuvos žmonės vertino sąjūdžio lyderius, paaiškėja išanalizavus atlikto tyrimo duomenis. Į atvirą klausimą apie tai, kas geriausiai atstovauja Lietuvos interesams, respondentai

atsakė skirtingai, tačiau pirmos ir antros vietos lyderiai nesikeitė, išskyrus 1990 m. balandžio mėn. Kaip matyti iš 6 lentelės duomenų, lyderė buvo ir K. D. Prunskienė.

6 lentelė. *Politikos lyderiai 1989 m. spalį – 1990 m. birželį*

	1989 M. SPALIS	PROC.	1989 M. LAPKRITIS	PROC.	1990 M. SAUSIS	PROC.	1990 M. BALANDIS	PROC.	1990 M. BIRŽELIS	PROC.
1	A. Brazauskas	54	A. Brazauskas	65	A. Brazauskas	73	A. Brazauskas	59	K. Prunskienė	61
2	K. Prunskienė	30	K. Prunskienė	63	K. Prunskienė	47	V. Landsbergis	45	A. Brazauskas	50
3	V. Landsbergis	28	E. Vilkas	18	V. Beriozovas	37	K. Prunskienė	44	V. Landsbergis	28
4	Z. Vaišvila	9	V. Landsbergis	18	J. Paleckis	26	R. Ozolas	20	E. Vilkas	12
5	K. Antanavičius	7	Z. Vaišvila	15	E. Vilkas	21	K. Moteika	19	E. Bičkauskas	9
6	R. Ozolas	7	K. Moteika	15						

Šaltinis: Viešosios nuomonės tyrimų centras, Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Lietuvos Mokslų akademija, *Politinė situacija Lietuvoje (apklausos duomenys, 1990 m. birželis) LVNA, f. 10, ap. 1, b. 112, l. 16.*

Tyrimo analizėje buvo pateiktas komentaras: „Geriausiai apklaustųjų nuomone atstovauja Lietuvą – ministrų tarybos pirmininkė K. Prunskienė – ją paminėjo net 61 proc. respondentų (respondentų skaičius 1351)“ (LVNA, f. 10, ap. 1, b. 112, l. 17). Tačiau 6 lentelėje nurodyti lyderiai ir to meto įvykiai rodo, kad ryškiausi buvo du lyderiai – A. M. Brazauskas ir K. D. Prunskienė.

Kodėl taip buvo? Atsakymas glūdi Dariaus Kuolio prisiminimuose apie pirmąją vyriausybę: „Reikia nepamiršti, kad pirmoji Vyriausybė pradėjo veikti krašte, kuris praktiškai visas priklausė nuo Sovietų Sąjungos: ūkis ir finansai buvo integruoti į Sovietų Sąjungą, Vidaus reikalų ministerija buvo išlaikoma Sovietų Sąjungos lėšomis. Pirmoji Vyriausybė sugebėjo nepriklausomybę įtvirtinti realiais sprendimais – iš dalies atsiimti ūkį ir kitas gyvenimo sritis iš Sovietų Sąjungos“ (Brazauskienė, 2020).

Apibendrinant galima teigti, kad, pagal gyventojų vertinimus, atkurtos valstybės visuomenėje politikai turėjo vienodai prisiimti atsakomybę už vykdomą politiką, viešosios politikos formavimą, nors jų vizijos galėjo ir skirtis.

Diskusija

1989–1992 m. – tai Lietuvos visuomenės pertvarkos, valstybės atkūrimo ir valstybingumo kūrimo metai. Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, prasidėjus šalies politinės ir ekonominės sistemos transformacijos laikotarpiui, keitėsi ir šeimų moterų padėtis visuomenėje. 1990–1992 metais buvo parengti ir paskelbti įstatymų projektai, kurie atspindėjo to meto politinio proceso ypatumus ir išreiškė tam tikras nuostatas viešosios politikos formavime.

Atsikūrusių moterų organizacijų tikslai buvo siejami su tarpukario Lietuvoje veikusiomis organizacijomis, praplečiant tuo metu aktualiais klausimais, o kai kada ir labai madingais šūkiams. Tai atspindėjo LTSR rinkiminėje kampanijoje į Aukščiausiąją Tarybą, kurioje moterų organizacijos parengė bendrą laišką apie bendradarbiavimą, kandidatų kėlimą. Nors matyti bendri veiksmi, tačiau tikėtina, kad jie liko daugiau deklaratyvūs nei realiai įgyvendinti. Tyrimuose labai svarbu išryškinti moterų vaidmenį LTSR AT rinkiminėje kampanijoje 1989–1990 m. pradžioje, atskleidžiant visų tuo metu veikusių moterų organizacijų bendradarbiavimą, siekiant sukurti bendrą rinkiminę platformą ir tuo pačiu nubrėžti viešosios politikos gaires.

Akivaizdus yra moterų ir motinų sąjūdžių bendradarbiavimas remiant Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rinkiminę programą. AT rinkimų rezultatai buvo nepalankūs net ir negausiam moterų kandidačių būriui. Nesėkmės priežastys įvairios, bet svarbiausia, kad paveldėtas iš sovietinės sistemos politinio mąstymo modelis nepakito, nes į moteris žiūrėta ne kaip į partneres, o pagalbininks.

Moterų darbu parlamente nebuvo patenkintos ir pačios parlamentarės ir dėl požiūrio į jas kaip į moteris, ir dėl nesugebėjimo ar nenorėjimo spręsti aktualias moterims problemas, išskyrus finansinės paramos šeimoms, auginančioms vaikus iki trejų metų, klausimą. Nei viena parlamentarė

nekėlė klausimo apie moterų darbo vietas, moterų darbo sąlygas kintančioje darbo rinkoje. Iš AT posėdžių stenogramų susidaro įspūdis, kad buvo rūpinamasi tuo, kaip gražinti moteris į šeimą, kad moteris būtų dviejų ir daugiau vaikų motina, nes tik tada jos darbas namuose pripažįstamas reikšmingu darbu valstybei. Tačiau daug daugiau dėmesio sulaukė socialinės apsaugos įstatymo projektai, skirti daugiavaikėms šeimoms. Parlamentarai buvo radę ir reikiamą finansinį šaltinį – ikimokyklinio tinklo institucijų privatizavimą, t. y. jo sunaikinimą. Parlamentarai nesiaiškino ir net nesidomėjo mokslininkų, Statistikos departamento atliekamais visuomenės tyrimais, kurie rodė, kad tik maža dalis moterų nori grįžti į šeimą.

Z. Norkus suformulavo pokomunistinės transformacijos teoriją. Kalbėdamas apie pokomunistinę transformaciją, jis siūlo atkreipti dėmesį į keturis dalykus: išėjimo orientaciją, būdą, kelią ir baigtį. Išėjimo orientacija gali būti keturių rūšių. Viena iš jų – restitucinė. Vyraujant šiai orientacijai, pokomunistinės transformacijos tikslu laikomas ikikomunistinių laikų ekonominės ir politinės sistemos atkūrimas (Norkus 2008, 325). Tuo tikėjo ir to siekė dauguma Sąjūdžio veikėjų ir jo lyderis. Tačiau visiškai jos restauravimas buvo negalimas dėl Lietuvos visuomenės ir Vakarų Europos visuomenės bei ekonomikos išsivystymo lygmenų. Herakleitas yra pasakęs: „*Negalima du kartus įbristi į tą pačią upę.*“ Todėl Lietuvoje gana greitai įsigalėjo imitacinė transformacijos orientacija arba ideologija. Pasak Z. Norkaus, imitacinė orientacija panaši į restitucinę, tik skiriasi tai, kad negatyvus komunistinio laikotarpio vertinimas gali būti ne toks kategoriškas kaip restitucinės orientacijos atveju (Norkus 2008, 325). Ir šeimų, ir moterų vaidmens visuomenėje vykdytoje naujoje viešojoje politikoje lūžis įvyksta nuo 1993 metų, kai buvo pradėtas pasirengimas 1994 metams – Jungtinių tautų paskelbtiems tarptautiniams šeimoms metams. O moterų įtaką formuojant naująją politiką geriausia apibūdina Irmėna Matonytė: „*Viena dabartinių moterų įgalinimo teorijų teigia, kad, moterims ryškiai dalyvaujant režimų kaitos ar naujos santvarkos kūrimo, sudaromos geresnės bazinės prielaidos moterų lygiateisiškumui ir lyčių lygybės vertybėms įsitvirtinti, net jei vėliau ta lyderė diskredituojama. K. Prunskienės ryškus dalyvavimas politikoje Lietuvą charakterizavo kaip vieną retų pokomunistinių valstybių, kuriose moterys aukščiausiu lygiu dalyvavo naujojo politinio režimo kūrimosi metu...*“ (Baškienė 2018).

Tolimesniuose tyrimuose būtina analizuoti:

1. Kaip keitėsi moterų organizacijų pozicijos į „moteriškos“ viešosios politikos formavimą?
2. Kokių priemonių ėmėsi moterų organizacijos ir partijose įkurtos moterų sąjungos, klubai ir kt., kad „moteriška“ viešoji politika išryškėtų ir galėtų pradėti formuoti visuomenėje liberalias vertybines nuostatas?
3. Koks ryšys buvo ir yra tarp moterų organizacijų vykdomos veiklos ir viešosios politikos?
4. Kodėl moterų organizacijos, jų tinklai, skėtinės organizacijos nėra varomoji visuomenės jėga, įgalinanti moteris dalyvauti politikoje?

Išvados

1. 1989–1992 m. Lietuvoje vyko demokratizacijos procesas. Į jį aktyviai, nors ir labai negausiai, įsijungė Moterų ir motinų sąjūdis, susijungęs į LPS moterų, vaikų, jaunimo ir šeimos teisėms ginti komisiją. Ją sudarė įvairių moterų organizacijų atstovės, mokslininkai, ekspertai. Moterų sąjūdžio narėms ir atsikuriančių bei besikuriančių moterų organizacijoms (vadinamoms neformaliu judėjimu) padėjo respublikinė Moterų taryba. Ji teikė teises konsultacijas, padėjo savo infrastruktūra. Moterų organizacijos, katalikiško moterų sambūrio „Caritas“, Lietuvos moterų sąjungos, LPS moterų, vaikų, jaunimo ir šeimos teisėms ginti komisijos, respublikos moterų tarybos 1989 m. gruodžio pabaigoje paskelbė bendrą laišką moterų organizacijoms ir judėjimams apie kandidačių į LTSR AT kėlimo palaikymą. Ši pradėta rinkiminė kampanija nebuvo sėkminga, nes į Tarybą buvo išrinktos tik 12 moterų, iš kurių 11 pasirašė 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Nepriklausomybės aktą. Tikėtina, kad dauguma jų buvo remtos Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio, o trys iš jų – ir veiklą pradėjusios Lietuvos moterų sąjungos. Moterys atsikuriančiose ir besikuriančiose partijose sudarė mažumą, nes partijos labiau panėšėjo į bendraminčių klubus nei į organizacijas,

turinčias programas, struktūrą. Vienos naujai susikūrusios partijos – Lietuvos žaliosios – viena iš iniciatyvinės grupės narių, o vėliau ir vadovė buvo Rūta Gajauskaitė. Dažniausiai viena kita moteris buvo įtraukta į partijų atkūrimo iniciatyvines grupes.

2. Parlamentarės sudarė 9,02 proc. visų Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo narių, o per 1990–1992 metų laikotarpį – 9,93 proc., nes per pakartotinius rinkimus į aštuonias vietas buvo išrinktos 2 moterys. Šios kadencijos parlamente nebuvo moterų AT Prezidiume, jos nevadovavo frakcijoms ar komisijoms. Aukščiausia užimta vadovaujama pozicija AT – seniūno pavaduotojos. 1992 03 12 – 1992 11 22 jas ėjo L. L. Andrikienė. Moterys aktyviai dalyvavo pirmajame posėdyje, siūlydamos kandidatus vyrus į AT prezidiumo pirmininko postą. AT veikloje jos dalyvavo pagal darbo komisijas, tačiau aktyviausios buvo Sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų komisijoje, kadangi buvo teikiami projektų pasiūlymai, susiję su šeimomis, moterimis, vaikais. Nebuvo nei vieno pasiūlyto įstatymo projekto, kaip apsaugoti moteris darbo rinkoje, bet buvo teikiami įstatymų projektai, gražinantys jas į šeimą. Taip Lietuva tam tikra prasme grįžo į XX a. pirmąją pusę, tačiau į idealizuotą, bet ne realią jos būklę. Manytina, kad tai buvo viena iš priežasčių, kodėl moterys menkai jungėsi į atsikuriančias ar naujai besikuriančias partijas ir moterų organizacijas, nes tai neatitiko jų lūkesčių. Visa tai turėjo tiesioginės įtakos formuojamai viešajai politikai.

3. Parlamentarės AT veikloje dalyvavo komisijų ir frakcijų veikloje, rengiant įstatymų projektus, tačiau į jų turinį neįnešė nieko specifiško, kas atspindėtų viešosios „moteriškos politikos“ specifika, kuri skirtusi nuo pagrindinės ir kuriamos vyrų. Todėl įstatymų su naujomis viešosios politikos vertybinėmis nuostatomis nebuvo sukurta. O visuomenėje toliau klestėjo tradicinei visuomenei būdinga vertybė „šeima su namuose ‚palikta‘ šeimos židinio kurstytoja – motina“.

Padėka

Straipsnis parengtas pagal Lietuvos mokslo tarybos vykdomą projektą „Modernios visuomenės (ne)modernėjimas: vertybių kaita lyčių lygybės aspektu“ (Nr. S-MOD-21-9) pagal Nacionalinę mokslo programą „Modernybė Lietuvoje“.

Literatūra ir šaltiniai

1. Apanavičienė, V. (1995). „Darbas namuose – irgi darbas“. Moters pasaulis, 10, nr.7-8 (11-12)13.
2. Aukščiausiosios Tarybos - Atkuriamojo Seimo deputatų frakcijos // https://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7134&p_k=1
3. Aukščiausiosios Tarybos - Atkuriamojo Seimo nuolatinės komisijos// https://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7133&p_d=94755&p_k=1
4. Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo posėdžiai (1990-1992 M.) <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251784> Seimo posėdžiai
5. Antrasis posėdis, 1990 m. kovo 11 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251075>
6. Aukščiausiosios Tarybos - Atkuriamojo Seimo deputatų frakcijos // https://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7134&p_k=1
7. Brazauskienė, L. Lietuvos laisvės projektą kūręs Romualdas Ozolas po mirties sulaukė smūgio – buvo paniekintas: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/lietuvas-laisves-projekta-kures-romualdas->
8. Baškienė, R. Politologė I. Matonytė: Lietuvos moterų politikų aukso amžius jau praėjo <https://www.bernardinai.lt/2018-11-02-politologe-i-matonyte-lietuvas-moteru-politikiu-aukso-amzius-jau-praejo/>
9. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. 2008. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė;
10. Čepaitis, V. J. (2007.) Su sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11. Vilnius, Tvermė.
11. Gaidamavičius, G. 1989 metais vykusių rinkimų organizatorė: iš Sąjūdžio būstinės niekas negalėjo išeiti išsikeičęs. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1247630/1989-metais-vykusiu-rinkimu-organizatore>
12. Jacinevičius, L. (1993) „Antifeminizmas? Lietuvoje“ Pirmadienis, kovo 15-21, p.3.
13. Karalienė, M. Moteris: jos padėtis šeimoje ir visuomenėje (statistiniai duomenys). Šeima, moteris, visuomenė, Mokslinio seminaro pranešimų tezės, 1990 m. spalio 19 d., LNVA, f. 10, AP. 2, b. 22, l. 27.
14. Krupavičius, A., Matonytė, I. (2003). Women in Lithuanian Politics: From Nomenklatura Selection to Representation Ed. By Matland R. E. Montgomery K. A. Women's Access to Political Power in Post-Communist Europe, Oxford University Press, p. 81-105
15. Laiškas Lietuvos moterų organizacijoms ir judėjimams, LNVA, f. 10, ap.2. b. 34.
16. Laurinavičius, Č., Sirutavičius, (2008). V. Lietuvos istorija Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki kovo 11-osios. Vilnius: Baltos lankos, T. XII, I d.,

17. Lietuvos moterų sąjūdžio, komisijos moters, vaiko, jaunimo ir šeimos teisėms ginti darbo grupių posėdžių ir pasitarimų protokolai, LNVA, f. 10, ap. 2, b. 37.
18. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakas Pakeisti ir papildyti Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. vasario 17 d. įsaką „Dėl piliečių savanoriškų susivienijimų įstatų laikinos registravimo tvarkos“ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/483860f024f511e58a4198cd62929b7a?jfwid=i3h7wsdq1>
19. Lietuvos Sąjūdžio Seimo Tarybos veiklos dokumentai, LNVA, f. 10, ap. 1, b. 83.
20. Lėka, A. Šeši, kurių Kovo 11-osios švęsti nekviečia <https://klaipeda.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/sesi-kuriu-kovo-11-osios-svesti-nekviecia-953577>
21. LSDP Atkūrimo 30-Metis, <https://www.lsdp.lt/event/lsdp-atkurimo-30-metis/>
22. Norkus, Z.(2008). Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla.
24. Pakartotiniai Aukščiausiosios Tarybos deputatų rinkimai, https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38196&p_k=1.
25. Problemos // <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB0001:J.04~2013~1408445587087/J.04~2013~1408445587087.pdf>
26. Pirmasis posėdis 1990 m. kovo 10 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251059>
27. Prunskienė, K. D. (1995). Laisvėjimo ir permaitinėjimo metai. Vilnius, Viltis.
28. Prunskienė, K.(2011). Išsivadavimo kaina. Politikos užrašai. Vilnius: Trys žvaigždutės.
29. Rakauskienė, O. G., Krinickienė, E., Servetkienė, V. (2020). Moterų ir vyrų pajamų atotrūkis Lietuvoje, Vilnius, Mykolo Romerio universitetas.
30. RAŠTAI Lietuvos ir užsienio šalių valstybinėms institucijoms, įstaigoms, visuomeninėms organizacijoms Sąjūdžio veiklos ir bendradarbiavimo klausimais LVNA, f. 10, ap. 1, b. 96, l. 22.
31. Sąjūdžio rinkiminė programa, Atgimimas, 1990 02 02 – 09, Nr. 5 (66), p. 4.
32. Seimo rinkimai. Rinkėjo puslapis, 1990-1992 m. kadencijos/ <https://www.rinkejopuslapis.lt/rezultatai>
33. Strauss, A.; Corbin, J. 1990. Basics of Qualitative Research // <https://genderopen-develop.ub.hu-berlin.de/bitstream/handle/25595/12/whatsnew7.pdf?sequence=1>
34. Tamošaitis, M.(2019). Savarankiškos LKP (LDDP) dalyvavimas 1990 m. Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos ir 1992 m. Lietuvos respublikos seimo rinkimuose. Parlamento studijos, 26:69-104.
35. Valstybinių institucijų, Lietuvos rajonų ir miestų Sąjūdžio Tarybų raštai politiniais, kultūriniais, socialiniais ir kitais klausimais, LVNA, f. 10, ap. 1, b. 97, l. 62.
36. Viešosios nuomonės tyrimų centras Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas Lietuvos Mokslų akademija, Politinė situacija Lietuvoje (apklausos duomenys, 1990 m. birželis) LVNA, f. 10, ap. 1, b. 112, l. 17.
37. Žalimas, D. (2010). Sąjūdis ir Lietuvos respublikos nepriklausomybės atkūrimas. Lietuvos sąjūdis 1988-1991 Kelias į nepriklausomybę, Kaunas, Šviesa.
38. Žilys, J. (2012). kelias į Lietuvos respublikos konstituciją: pagrindiniai teisiniai politiniai ženklai. https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/18051/Nepriklausomyb%C4%97s_s%C4%85siuviniai_2-6-25.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Virginija Jurėnienė, Giedrė Purvaneckienė

Women's Activities in the Supreme Council of Lithuania in the Implementation of Values in Public Policy

Summary

The input of the female members of the Supreme Council – Restoration Seimas of the Republic of Lithuania into developing a new independent society through the laws adopted by the Supreme Council showing the platforms of women's organisations and movements created during the election campaign has not been studied. The election campaigns of the Reform Movement of Lithuania and the Communist Party of Lithuania as well as other restored and established parties have been broadly analysed; however, that context does not include female candidates supported or not supported by the Reform Movement to be elected to the Supreme Council of the LSSR. Based on archival sources and contemporary press, the article reveals the election battle and the election platforms created by the women's organisations and movements that existed at that time. Moreover, the article includes an analysis of the activities of 14 women elected to the 12th call LSSR Supreme Council – the Supreme Council of Lithuania. It is important to note the main focus was on new laws related to family, women and children. There were no laws related to protecting women in the labour market; on the contrary, there were laws related to pushing women back to family life. This was a random event because the programmes of the Reform Movement, its support groups such as

Saulėtekis (English: Sunrise), Mothers and Women's Movements emphasised the family support issue; however, in order to solve it, they proposed only one way, i.e., to push back t women into family life, disregarding research conducted into this issue by the Department of Statistics and other scholars. This was an example of bulldozer politics in Lithuania that has had long-term negative effects on Lithuanian society and especially women. The aim of the article is to reveal the input of the female members into developing a new independent society through the laws adopted by the Supreme Council, showing the platforms of women's organisations and movements created during the election campaign. The methods used in the study include comparative analysis of scientific literature, document analysis, analysis and synthesis of primary documents (i.e., archive documents), secondary documents (i.e., contemporary press)and qualitative research (interviews).

Virginija Jurėnienė, humanitarinių mokslų daktarė, profesorė, Vilniaus universiteto Kauno fakulteto Socialinių mokslų ir taikomosios informatikos institutas, Kaunas, Lietuva.

El. paštas: jurgita.jurkeviciene@ktu.lt

Giedre Purvaneckienė, Socialinių mokslų daktarė, docentė, Vilniaus universiteto Kauno fakulteto Socialinių mokslų ir taikomosios informatikos institutas, Kaunas, Lietuva.

El. paštas: giedre.purvaneckiene@gmail.com

Virginija Jurėnienė, Doctor of Humanities, Professor of Institute of Social Sciences and Applied Informatics, Kaunas Faculty of Vilnius University, Kaunas, Lithuania.

E-mail: virginija.jureniene@knf.vu.lt

Giedre Purvaneckienė, Doctor of Social Sciences, Associate Professor of Institute of Social Sciences and Applied Informatics, Kaunas Faculty of Vilnius University, Kaunas, Lithuania.

E-mail: giedre.purvaneckiene@gmail.com

This article is an Open Access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).